

ATATÜRK'ÜN BAZI ÖZELLİKLERİ *

Prof. Dr. AFET İNAN

Bu toplantı için benden de bir konuşma istendiği zaman, şimdiye kadar yazmadığım ve üzerinde durmadığım bazı konulara değinmeyi uygun buldum. Atatürk'le beraber çalışmalarım oldu ve bazı olaylara da tanık oldum. Bunlara ait çok anılarım var... Ama bunlardan hangisini seçeyim diye düşündüğüm zaman, iki konu üzerinde durmayı tercih ettim. Birincisi Atatürk zamanında Atatürk'ün izlediği dış siyaset ve devlet adamlarıyla görüşmesi... Bunlar tarihî belgelerle bilinmektedir. Ancak ben bu siyasette bazı ayrıntılar üzerinde durmak istiyorum. Bir kere, hepinizin bildiği gibi, Atatürk hakikaten memleketi iyi tanırdı. Bütün belgeler bize bunu gösteriyor. Bir asker olarak, komutan olarak Türk vatanını kurtarmak üzere bir çok yerlerde görevli bulunmuştu. Türk Kurtuluş Savaşının yöneticisi ve başkomandan olmuş, daha sonra da Cumhurbaşkanlığı zamanında, bildiğiniz gibi memleketi yakından tanımak için mütemadiyen gezmiş, her yerde halkla tanışmış, onların fikirlerini almış, hatta tartışmalar yapmış bir devlet adamıydı. Şimdi ben dediğim gibi, Atatürk'ün dış siyasetinde malûm olan kısımlar üzerinde durmayarak sadece dış siyasetle ilgili bazı olayları anlatmak istiyorum sizlere... Yalnız yine de O'nun birkaç sözü ile başlamak istiyorum. Atatürk dış siyasetimiz hakkında diyor ki: "Türkiye'nin güvenliğini gaye tutan, hiçbir milletin aleyhinde olmayan bir barış istikameti bizim daima prensibimiz olacaktır". "Komşuları ile ve bütün devletlerle iyi geçinmek Türkiye siyasetinin esasıdır". "Türkiye Cumhuriyeti'nin en esaslı prensiplerinden biri olan yurttaki barış, dünyada barış gayesi, insaniyetin ve medeniyetin refah ve ilerlemesinde en esaslı etken olsa gerektir. Buna elimizden geldiği kadar hizmet etmiş ve etmekte bulunmuş olmak bizim için övünülecek bir harekettir". "Yurttaki barış, dünyada barış için çalışıyoruz". Atatürk'ün dış siyasetimiz hakkındaki esas fikirlerini, buna benzer birçok sözlerinde de bulabiliriz.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 15 yılı içinde bildiğiniz gibi birçok milletlerarası antlaşmalar yapılmıştır. Başta Lozan Antlaşması esas sınırlarımızı tespit eder. Ondan sonra yine milletlerarası birçok antlaşmalar

Bu konuşma 10 Kasım 1983 günü Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu tarafından tertiplenen "Atatürk'ü Anma Günü"nde yapılmıştır.

olmuştur. Bunların hepsi barışa, dostluğa yönelmek üzere yapılmıştır. Bu hususu tarihî belgelerden izlemekteyiz.

Atatürk devrinde birçok yabancı devlet adamı Türkiye Cumhuriyetini ve kendisini ziyarete gelmiştir. Bunları tarih sırasıyla görebiliriz.. Başta krallar, ondan sonra başbakanlar, dışişleri bakanları Türkiye'ye gelmişlerdir. Bunlardan benim şahit olduğum bir iki tanesi var... Meselâ Venizelos... Venizelos geldiği zaman, yani Venizelos'u ilk gördüğüm zaman kendisinden çekinmiş, hislerimle hareket etmişim. Millî Mücadele'de Biga'da ilkokuldaydım. Venizelos adını duyduğumuz vakit garip bir korku içinde kalırdık.. Çünkü Venizelos gelecek, kuva-yi milliyecileri şöyle yapacak, böyle yapacak denirdi.. Babam da Biga'da orman müfettişi iken Millî Mücadele saflarında çalışmak üzere gittiği için biz âlece korku içinde idik. Venizelos'u ilk gördüğüm zaman böyle bir his içindeydim.. Fakat görüyordum ki, Atatürk Venizelos'la gayet samimî olarak konuşuyor ve yeni dostluklar yapabilmenin gereği üzerinde duruyordu.

Bu gelişinde, bir ziyaret esnasında Venizelos'u Ankara Palas'ta karşılıyor Atatürk... Giriş kısmında duruyorlar ve halk da orada toplanmış durumda.. Fakat bir hareket yok.. Atatürk, Venizelos'un arkasına geçiyor ve işaret ediyor halka alkışlamaları için... Ve ondan sonra alkışlıyorlar. Çünkü hakikaten halk, Venizelos dendiği zaman bir çekingenlik içinde... Benim de kendi çocukluğumda olduğu gibi... Venizelos'u gördüğüm zaman nasıl konuşacağımı bilememişim. Fakat sonra karşılıklı ve eşi ile beraber konuşmalarımız oldu. Atatürk'ün de gayretiyle bildiğiniz gibi bir süre sonra Balkan Antantı yapılmış oldu.

Şimdi diğer başka bir noktaya temas edeceğim. Atatürk kendisine misafir olarak gelecek her yabancı devlet adamı için bilgi toplatırdı. Kendisi Cumhurbaşkanlığı zamanında dış memleketlere hiç gitmemiştir. Türkiye'ye gelecek olan devlet adamları ve onların memleketi üzerinde bilgiler toplatırdı ve bunları okurdu. Bunlardan bir tanesini ben de hazırlamışım. İsvaç Veliaht gelecekti... Onun memleketi ve kendisi hakkında bilgiler topladık... Atatürk bütün bu raporları toplar, okur ve misafirini kabul ederdi. Bu enteresan bir durum idi. Bu raporları arşivde bulsak, onlar üzerinde araştırma yapılırsa çok enteresan olur, sanırım. Buna ait hatıralarımdan bir tanesini anlatayım size... Bu İsvaç Veliahtı için bana da görev vermişti; çünkü tarihle uğraşıyordum.. Bu görev üzerine Veliaht'ın hem şahsı ve âilesi hem de memleketi hakkında bilgiler edindim. Ondan sonra kendisiyle konuşurken o bilgilerimden bir kısmını söylemeye başladım Veliaht'a.. Birden bana sordu: "Siz" dedi, "İsvaç'e geldiniz mi?" "Hayır"

dedim, "Gitmedim". "Ne kadar güzel biliyorsunuz" dedi. "Okudum" dedim, "Coğrafyanızı da, tarihinizi de okudum" dedim. Söylediklerim arasında, kendi şahsı hakkında da bazı bilgiler vardı. Şimdi bunu söylemekteki maksadım, yani tarihçiler için bu gibi vesikaları, hakikaten Atatürk Arşivi'nde araştırarak bir araya getirmeleri çok faydalı olur. Bunu şahit olduğum için size söylüyorum, yani bunların içinde gayet enteresan kısımlar vardır. Meselâ gelenler arasında Macar Başvekili var, Rusya'dan gelen heyetler var, daha birçokları var... Bunları sırayla takip edebiliriz. Fakat benim size burada bildirmek istediğim, bu hususta Atatürk'ün takip ettiği sistem... Yani kendisi de araştırıyor, başkalarına da ödev veriyor... Ve gelecek kimseyi bu bilgilerle görmüş oluyordu. Bunu herhangi bir yazımda da bildirmediğim için bu konuşmamda üzerinde durdum.

Venezelos, başta anlattığım gibi geldi ve Atatürk'le çok samimî konuştu. Eski düşmanlık devirleri, harp devirleri silindi ve bir dostluk havası yaratılabildi ve o hava, bildiğiniz gibi Balkan Antantı'nda da oldu.

Şimdi, dış siyaset için yine, bir noktayı daha belirtmek istiyorum. Bu da Mussolini ile olan durum... Bildiğiniz gibi, o sıralarda Mussolini'nin büyük bir iddiası var Türkiye üzerinde... Eski Roma İmparatorluğu'nu ihya edecek ve birtakım yerlerimize göz koymuş durumda... Bu ara Habeşistan'ı da istilâ ediyor... Bu devrelerde Mussolini'nin bir takım beyanatları çıkıyor... Onları okuduğu zaman çok hırslandığını görüyordum Atatürk'ün.. Nasıl olur?.. Yani bizim memleketimize göz dikemez! Bir kere 29 Ekim'deydi, yine böyle bir demeci çıkmıştı Mussolini'nin, Türkiye hakkında... Yani Türkiye'ye göz koymuş bir durumda olarak... O zamanki gazeteler incelendiğinde bu ortaya çıkabilir. 29 Ekim'e tesadüf etmişti. O gün bütün sefirlere verilecek bir ziyafet vardı Ankara Palas'ta. Atatürk oraya gidecek... Fakat bunu okuduktan sonra müthiş hırslandığımı gördüm Atatürk'ün... İtalyan Sefiri de yeni gelmişti. Daha yeni itimatnamesini vermişti... Yemekte İtalyan Sefiri de karşısında, fakat daha yanda oturuyordu... Tevfik Rüşdü Aras da sağında Atatürk'ün... Atatürk, Tevfik Rüşdü Aras'a hitaben dedi ki: "Ekselâns'a birşeyler söylemek istiyorum. Tercüme ediniz!" Fakat o sırada da sofrada herkes birbirleriyle konuşuyorlar. Buna rağmen Tevfik Rüşdü Aras'a dedi ki: "Tercüme ediniz!" Ve Mussolini'nin o beyanattı hakkında konuşmaya başladı. Birden çekindi Tevfik Rüşdü Aras... Bunun üzerine Atatürk "Ha... evet! Sen bırak! Ben kendim konuşurum! Tercüme etmene gerek yok!" dedi. Bir de baktım, doğrudan doğruya sefire hitap ederek Mussolini'nin o günkü beyanatını tenkit ederek yüksek sesle konuşmaya başladı Atatürk... Fransızca olarak...

Tabii sofradakilerin hepsi sustular, dinlemeye başladılar... Halbuki daha evvel aralarında konuşuyorlardı. Atatürk konuşmaya başlayınca durdular. Gazetelerde o zaman çıkmadı bu konuşma. İşte, benim şahit olduğuma göre Mussolini'nin sözleri üzerinde müthiş bir tenkit yaptı: "Bizim memleketimize herhangi bir suretle göz koyamaz, bunu aklından çıkarmalıdır!" Sonra da söylediği söz şu oldu herkese karşı: "Efendim!" dedi, "Söylediklerimi dinlediniz. Benim fikirlerim bu, Mussolini'nin bu sözlerine karşı! Bunları istiyorum ki sefir kendi memleketine, Mussolini'ye olduğu gibi yazsın!" Artık yazdı mı, yazmadı mı bilmiyorum, ama ben buna şahit oldum ve orda bulunanlar da şahit olmuştu.. Yani böylece hakikaten Mussolini'nin isteklerini, Türkiye hakkındaki fikirlerini daima reddetme durumuna girmiştir. Sonra, yine birşey işitmişim onu da söyleyeyim. Tuhaf bir olaydır belki... Yine böyle beyanatlarını okuduğu zaman, hırslanır ve Mussolini için hakikaten "Memleketi için iyi bir insan değil!" derdi. Bir gün dedi ki: "Bunu, göreceksiniz ayaklarından asacaklar!" Ben şaşırılmışım. Ne demek ayaklarından asacaklar?... Oldu... Evet, öngörüşü müdür nedir? Bilmiyorum...

Şimdi, bununla bildirmek istediğim husus, Atatürk dış siyasette Türkiye için böyle bir takım istekleri bulunan devlet adamlarına karşı müsamahakâr değildi ve bunların bilhassa önlenmesi için daima karşı koymuştur. Sonra biliyorsunuz Montrö Konferansında da, İtalya bulunmadı. Çünkü o sırada Mussolini Habeşistan'ı işgal etmişti. O zamanki siyasî vaziyetleri hatırlarsınız ve hakikaten İtalya ile aramız, Mussolini yüzünden iyi değildi ve Montrö Sözleşmesinde de imzası bulunmadı. Fakat buna mukabil antlaşma yine yapıldı. Bu Montrö münasebetiyle bir de şunu söyleyeyim. Yani daimî olarak Atatürk'ün dış siyasette takip ettiği bir yöntem vardı: Zamanı gelince o meseleyi ele almak. Şimdi bu Boğazlar meselesi idi. Hatırimda kaldığına göre birçok zamanlar konuşuluyordu bu mesele ve Lozan'da kabul edilen Boğaz statüsünün iyi olmadığını, bunların düzeltilmesi lâzım geldiğini, zamanı gelince buna yeni bir usul konmasını Atatürk daima söylerdi. İşte Habeşistan'ı işgal ettikten sonra, İtalya bu toplantıda hazır bulunmamakla beraber diğer devletlerin iştirakiyle bu Anlaşma lehimize olmuştur. Çünkü daha evvelki olanlar tamamiyle reddedilmiştir. Yani bunu söylemekteki maksadım Atatürk bir takım meseleleri takip ediyordu. Bunun için yine bir hatıramı söyleyeyim. Montrö Sözleşmesi yapıldığı zaman ben Cenevre Üniversitesi'nde okuyordum. Fakat Konferansın hem açılışına hem de diğer toplantılara gidiyor, dinliyordum. Tevfik Rüştü Aras'ın kızı da arkadaşım olduğu için -o da

oradaydı- beraber gidiyorduk ve birçok meseleleri takip ediyor ve Tevfik Rüştü Aras'a da soruyordum. Fakat o sırada Üniversitede imtihanlarımı bitirmek üzereydim. Bir gün İstanbul'dan Başyaver telefon etti: "Tevfik Rüştü Aras'ı görün ve bir takım meseleleri sorun! Atatürk bilgi istiyor!" dedi. Benim bu hususta bir ödevim yoktu o zaman orada, fakat nihayet tarihçi olarak takip ediyordum... Merak ettim ve Tevfik Rüştü Aras'la konuştum. Bazı pürüzlü meseleler varmış, daha halledilememiş... Fakat 15 Temmuz 1936 da imtihanlarım bitmişti. 22 Temmuz 1936 da trenle İstanbul'a geldim. Atatürk'e pek iyi havadis de getiremiyordum... Fakat Atatürk'ü görünce, baktım gayet iyi, neşeli... Kendisine, öğrendiğim bilgileri nakletmeye başladığım zaman "Yok!" dedi, "Bırak, hiç söylemene gerek yok!" "Onların hepsi halledildi, istediğimiz oldu ve imza da edildi" dedi. Ben 22 Temmuz 1936 da gelmişim. 20 Temmuz 1936 da Montrö Sözleşmesi imza edilmişti. Fakat bana verdikleri bilgiler 15 Temmuz'dan evveldi. "O halde" dedim, "Başka bir meselemiz yok, değil mi?"

"Ne demek!" dedi.. Şimdi bu hatıraları anlatmaktaki maksadım şudur: Yani Atatürk'ün olayları takip etmesi, dış siyaset bakımından... "Yok!" dedi, "Şimdi, asıl meselemiz var!" "Ne var?" diye sordum. "İskenderun meselesi!" dedi. "Ne olacak?" dedim. "Alacağız!" dedi. "Nasıl olacak?", "Göreceksin!" dedi. Ondan sonra İskenderun meselesi, tarihte takip ettiğimiz gibi ve ismini de Hatay olarak koymuştur. Gazetelere bir takım makaleleri kendi yazdırmış, fakat kendi ismiyle çıkmamıştır. Fakat ben şahit oldum kimlere yazdırdığına... Bana öyle geliyor ki, bir takım meselelerde daha, zamanı gelince yine takip edip üzerlerinde duracaktı.

Konuşmamın ikinci bir konusu, Meclis'te her yıl okuduğu 1 Kasım nutuklarıdır. 1 Kasım'da Meclis açılışında, biliyorsunuz Atatürk'ün nutukları var... Bunların hazırlanma safhası üzerinde durmak istiyorum. Tarihimiz için çok faydalı olan bir kaynaktır bu 1 Kasım nutukları... Şimdi, Atatürk bunları nasıl hazırlıyordu?... Bir kere her bakanlıktan gayet teferruatlı raporlar geliyor... Ve bu raporları kendisi incelerken, bunların üzerinde yalnız okumakla değil, aynı zamanda bakanları da çağırarak bir takım sualler soruyor ve ona göre notlar alıyordu. Ondan sonra Başbakan'la tekrar konuşuyor ve nihayet bu notlar üzerinde nutkunu hazırlıyordu. Kendisi zaten hergün memleket meselelerini yakından takip ederdi. Bu nutuklarda ise bakanlıklar bir sene zarfında ne yapmıştır, onları eleştiriyor ve bundan sonra da ne yapmaları lâzım gelir, onların üzerinde duruyordu. Hakikaten, bu çalışmalara şahit olduğum için söylüyorum, bu 1 Kasım nutukları bizim tarihimiz, o devirdeki tarihimiz bakımından çok ilgi

çekicidir. Meselâ dış siyaset için... Her bakımdan öyledir ama... Bu nutuklarda her mesele enine boyuna tetkik edilmiştir ve ona göre kendi üslûbunla yazılmıştır. Bunları söylemekteki maksadım, Atatürk'ün bunların üzerindeki çalışmalarının sistemini bildirmek isterim sizlere... Yani bakanları âdeta bir sene sonra yaptıkları vazifeler bakımından imtihana çekiyordu. Bunu son hastalık devrinde dahi yaptı. Hasta idi ve doktorlar, hatta gazete okumasına bile razı olmuyorlardı. Fakat bu 1 Kasım 1938 nutku için raporları istedi ve kendisi okumaya başladı. Benden de bazı hülâsalar istiyordu; veriyordum ama, kâfi değildi... Kendisi üzerinde duruyordu bu çalışmaların... İşte, dediğim gibi, doktorlar mâni olmakla beraber, katiyetle üzerinde durdu bunun... Ve kendisi kalkıp yazamıyordu da masada... Fakat yatağının üstüne bir küçük masa koydurdu... Onun üzerinde notlarını alıyor ve yazmaya başlamıştı. Şimdi bu 1 Kasım nutukları, Atatürk devrinde hakikaten bir senelik icraatın tam bir levhasıdır. Fakat dediğim gibi, kendisinin de uğraşması, sualler sorması, bakanları imtihana çekmesi ve daha ne gibi şeyler yapılması lâzım gelir, onların da araştırılması sonucu meydana geliyordu. Ve dediğim gibi, hastalığının son zamanlarındaki nutku da böylece kendisi tetkik etmiş ve yazmıştır. Bunu bilgilerinize arz ediyorum. Teşekkür ederim, beni dinlediğiniz için...

SOME CHARACTERISTICS OF ATATÜRK

This article deals with Atatürk's foreign policy and his talks with foreign statesmen. Before Atatürk received foreign statesmen he used to obtain information both about themselves and their countries. The author also describes the manner in which Atatürk prepared the annual inaugural speeches he delivered at the Grand National Assembly each year and explains their importance.